

ANMELDELSER

KONGEMODER OG KONG BUKSELØS

Agneta Ney (2004): *Drottningar och sköldmör. Gränsöverskridande kvinnor i medeltida myt och verklighet ca 400-1400*. Gidlunds förlag, 187 sider. Pris 216 SEK.

I følge Agneta Ney blev franske dronninger kaldt kongemødre, fordi deres mest fornemme pligt var at føde arvinger til tronen. Den nordiske dronning Margrethe blev kaldt kong bukseløs. Hun arvede kun tronen, fordi der ikke fandtes en mandlig arving, et forhold der stadig er gældende i det danske monarki. Dronningers rolle var at føde drengebørn til tronen, og de regerede derfor kun i mangel på mandlige arvinger. Der er altså tale om minusbetegnelser: Epitetene indikerer mangler.

Agneta Ney nævner i sin bog det forhold, at lærde i tidligere tider diskuterede, om kvinder overhovedet tilhørte arten homo sapiens, og man må spørge, om patriarkatet nogen sinde helt har sluppet denne tanke. I debatten sidste år om det stigende antal kvindelige studerende på universiteterne, kunne man tro, at universiteterne var ved at blive overtaget af rumvæsener eller noget, der i hvert fald ikke var humant. På denne baggrund er det af interesse at se, hvordan kvinders vilkår har formet sig under forskellige æraer, og det forsøger Ney at finde svar på i sin bog.

Bogen er en del af forskningsprojektet "Vapen och verbalt vett. Om genusidentitet i den norröna litteraturen".

Dens centrale problematik er kvindeskikkelser, der bryder med de normer, det middelalderlige, patriarkalske samfund opstillede for kønnenes adfærd. Som kilder anvender hun især to nordiske såkaldte fornaldarsagaer, der omhandler mytisk stof fra folkevandringstiden, skrevet i 1200-tallet: *Völsunga saga* og *Hervarar saga ok Heiðreks* samt Gregorius af Tours' *Historiarum Libri Decem* fra 500-tallet samt værker af Christine de Pisans: *Ditie de Jehanne d'Arc* og *Le livre de la cité des dames* fra 1400-tallet. Hun perspektiverer desuden til nordiske love, Saxo, eddadigte, Nibelungenlied m.fl.

NORDISK FILOLOGI UNDER FORANDRING

Ligesom de fleste andre forskningsfelter har nordisk filologi gennem tiden været præget af mandlige forskere, men inden for især de sidste tredivetil fyrre år er kvinderne kommet på banen, og det har medført, at der er blevet åbnet op for nye læsninger og tolkninger af de gamle tekster. Mandlige forskere har ikke interesseret sig synderligt for de kvindelige figurer i den middelalderlige, islandske litteratur, men hvis, og når, de har beskæftiget sig med kvinder i denne litteratur, er det sket ud fra et klart patriarkalsk ståsted. Eksempelvis er følgende tolkning af spørgsmålet om, hvorvidt kvinder var undertrykt i islændingesagaerne ganske typisk for denne tradition. Preben Meulengracht Sørensen skriver i sin doktordisputats *Fortælling og ære. Studier i islændigesagaerne* fra 1993/1995, at blot fordi kvin-

den var udelukket fra “det offentlige, administrative liv”, kan “man ikke slutte, at hun var domineret af manden”, og “ikke engang det forhold, at den unge kvinde ikke havde indflydelse på, hvem der skulle være hendes ægteemand, var ensbetydende med undertrykkelse”. Denne påstand begrundes han med, at fordi ægteskabet var af så stor betydning for familien, og fordi “kvindens interesser var de samme som familiens, nemlig at blive gift med en mand”, der var standsmæssigt et passende parti, var forholdet “mellem mandens og kvindens rolle i islændingesagaerne ... ikke kendetegnet ved ulighed og dominans, men ved forskellighed” (Sørensen, s. 231). Når kvinderollen ifølge denne udlægning tilsyneladende ikke indebar nogen problemer for kvinderne, må man med Agneta Ney spørge, hvorfor nogle kvinder så udviste en grænseoverskridende adfærd, som jo betød, at kvinden i hvert fald for en stund forlod sin rolle som kvinde og påtog sig en traditionel mandlig adfærd. Hun har flere bud på en tolkning af dette spørgsmål, men et af dem kan virke lidt skræmmende – med ovenstående in mente – nemlig, at den nordiske skjoldmø i fornaldarsagaerne, som blev affattet samtidig med islændingesagaerne, ikke primært skal ses som et kvindeligt ideal i førkristen tid, men i stedet skal ses som et mandligt ideal, forstået på den måde, at fordi den mandlige moral var så dominerende, opfattedes det positivt, at kvinder levede op til denne! Samtidig påpeger hun, at den græn-

seoverskridende kvinde forstyrrer “den sociale ordningen” og dermed kommer til at fremstå “som ett hot mot hierarkin mellan könen” (Ney, s. 12), idet “det medeltida samhällets mest grundläggande kulturella koder ... [var] att upprätthålla den socialt inlärdade åtskillnaden mellan könen” (s. 13) – ligesom for mange kvinder på universiteterne, ifølge mange mænd, må opfattes som en forstyrrelse af den sociale orden og mod hierarkiet mellem kønne. Kvinder kunne, som Ney viser, ifølge middelalderlig nordisk lov få tillagt ‘et funktionelt genus’ eller ‘et socialt køn’, hvis der ikke fandtes mandlige arvinger. Det biologiske køn trådte ud af funktion, og kvinden indtog den manglende mands plads, ‘som om hun var en søn’.

EUROPÆISK OG NORDISK TRADITION

Ney drager en linje fra centraleuropæiske skildringer af kvinder til nordiske fortællinger med fælles sagnstof. De nordiske fortællinger henter ifølge Ney i vid udstrækning deres temaer fra den centraleuropæiske fortælletradition. To værker, der relativt tidligt behandler forbindelsen mellem det centraleuropæiske og det nordiske er imidlertid ikke opført i Neys bibliografi. Det ene er af Paul Rubow, der allerede i 1928 fremsatte denne tanke vedrørende islændingesagaerne i *Tilskueren* med titlen ”Den islandske Familienroman”, hvor han bl.a. siger, at “Islændernes Bedrift er Omplantningen paa den nationale Jordbund ...” Det andet er af Bjarni Einarson

fra 1976: *To skjaldesagaer. En analyse af Kormáks saga og Hallfre~ar saga*, hvor han delvist giver Rubow ret, idet han mener, at især de islændingesagaer, der har kærlighed som hovedmotiv er blevet til gennem fransk påvirkning. Islændingesagaerne blev traditionelt opfattet som historiske beretninger, mens fornaldarsagaerne blev betragtet som mindre værdifulde, fordi de indeholdt fremmed, mytisk stof, og der var kun ganske få forskere, der beskæftigede sig med disse. Traditionens skarpe skel mellem de to sagagenrer har været så effektiv, at man har været blind for sammenhængen imellem dem, og forestillingen om, at islændingesagaerne som genre var et originalt nordisk påfund er stadig fremherskende. Ney fremhæver på linje med andre yngre forskere, jf. Jens Peter Schjødts forskning i nordisk religion, at al litteratur er relevant for forståelsen af samfundet i værkernes tilblivelsestid. I forlængelse af dette spørger hun, hvorfor stærke, grænseoverskridende kvinder fra en svunden tid genanvendtes i den middelalderlige litteratur og mener, at svaret skal findes i forfatternes egen samtid. Ney analyserer fælles motiver i de nævnte værker, fra frankiske dronninger over kvindefigurer i den nordiske fornaldarsaga til Jeanne d’Arc, og hun analyserer ændringer i kvindernes forhold på grundlag af ændrede samfundsforhold. Hun siger indledningsvis i bogen, at “[e]ftersom föreställningar om identitet framför allt är historiskt och kulturellt betingade, kan man också

vänta sig att uttrycken för kvinnligt och manligt har förändrats över tid” (s. 13). Den mytiske, nordiske skjoldmø er ifølge Ney den nordiske fornaldarsagas svar på folkevandringstidens dronninger. Den aktivt handlende ‘mandekvinde’ står centralt i fornaldarsagaernes univers i modsætning til sagaforfatterens samtid og i islændingesagaerne, hvor der findes et andet kvindeideal med kvindens udfoldelsesmuligheder begrænset til husholdningen og fruerstuen som ægtefælle og mor.

KVINDER OG KRISTENDOM

Ney påpeger, at kvinder tidligt annekterede kristendommen, og de fik stor indflydelse på den tidlige kirke. Ifølge Ney forholdt Gregorius af Tours sig positivt til kvinder, der formidle kundskaber om den katolske tro til mænd, og for ham var det ikke forskellen mellem det kvindelige og mandlige, der var det primære, men derimod forskellen mellem katolske og ikke-katolske kvinder såvel som mænd. Det var ifølge ham en kvinde, der introducerede kristendommen i det franske rige. Ney påviser, hvordan kvinder i førkristen tid og i kristendommens første tid stadig kunne agere som regenters rådgivere, men efterhånden blev kvinders rådgivning og intellektuelle virke mistænkeliggjort, og de kundskabsformidlende roller blev helt overtaget af mænd. Kristendommen blev også medvirkende til, at kvindens fysiske råderum blev indskrænket til hjemmet, men Ney påviser, at også nye feudale forhold og professionalise-

ringen af krigerklassen førte til et større skel mellem det private og det offentlige og dermed mellem kvindeligt og mandligt. Som Ney påviser, sker der under kirkens krise i senmiddelalderen en ændring i forholdet til kvinder, idet kvinder nu ofte udpeges som syndebukke og djævelens redskab, og kloge kvinder, der tidligere var blevet respekteret som rådgivere, anklages nu for trolddom og hekseri, hvilket blev afgørende for Jeanne d’Arcs skæbne.

I sin bog berører Ney et meget stort antal temaer og kvinder i forskellige roller. Der er kvinder som æggersker, rådgivere, trosforkyndere, krigere; der er kvinder i mandeklæder, kvinder i fuld harnisk; der er gifte kvinder, fromme kvinder og kyske jomfruer. Læsningen er en rejse i tid og rum, fantasi og virkelighed. Bogen er trods sin videnskabelighed letlæst. Teksten er stort set rensat for direkte referencer, men har et fyldestgørende noteapparat og en omfattende bibliografi, hvor især kvindeforskere, der arbejder med ældre tider, kan finde henvisninger til relevant litteratur. Bogen er et vigtigt bidrag til kortlægningen af kvinders vilkår og historie.

Aldís Sigu~ardóttir
Lektor, Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet, Odense

FILOSOFI, KØN, KÆRLIGHED OG HYSTERISKE FILOSOFER

Kirsten Hyldgaard: Det utidige Subjekt, Roskilde Universitetsforlag. 2003, 182 s., pris: 199 kr.

Det utidige Subjekt er en samling artikler, som har været publiceret i diverse tidsskrifter og antologier over en periode på ti år. I antologien beskæftiger Kirsten Hyldgaard sig med humanisme, antihumanisme, drift, begær, frihed, sandhed, viden, filosofi, køn, kærlighed, hysteriske filosoffer samt meget, meget mere. Det er alle velskrevne artikler, der har sit omdrejningspunkt i den franske psykoanalytiker Jacques Lacans (1901-1981) tænkning. Lacan bliver ofte anset for umulig at læse. Man skal holde tungen lige i munden, når begreber som *det reelle, det imaginære, det strukturelle, den universitære diskurs, den store Anden* etc. knyttes sammen med et hav af referencer og indforståede henvisninger. Det er derfor altid skønt, når filosoffer, som Kirsten Hyldgaard, hjælper en på vej.

SUBJEKTET OG KØNNET

I psykoanalysen er Jeget et historisk kontingent kompromis mellem drifterne og overjegets krav. Netop konflikten mellem drifterne og overjeget gør subjektet utidigt, ahistorisk og uregerligt.

Kønnet er på samme måde som subjektet en irreducibel konflikt. Det kan hverken reduceres til biologi eller et spørgsmål om historiske, variable, diskursive repræsentati-

oner eller konstruktioner. Kønnets er snarere det, der modsætter sig repræsentation og medfører meningens kollaps. (s. 80). Som sådan er kønnets en forudsætning for at blive et subjekt og ikke et appendiks på jeget eller kroppen.

Kønnen anfægter derfor den antropologiske forestilling om almenbegrebet 'menneske' (s. 81). Det vil sige forestillingen om det ikke kønnede, androgynne menneske. Vi er allerede kønnede, før vi er noget andet. Her er det værd at nævne Robin May Schotts bog *Feministisk filosofi. En introduktion* (2004), hvor hun netop kritiserer filosofiens kønsløse krop og argumenterer for, at kønnets må indtænkes i filosofihistorien. For at forstå Aristoteles filosofi må man også indtænke hans syn på kvinden.

En af psykoanalysens centrale pointer er, at kvinden ikke eksisterer på driftens niveau. Alle repræsentationer af kvindeligheden – som den findes blandt heteroseksuelle, homoeksuelle, transseksuelle og kvinder er i sidste ende forsøg på løsninger af kønnets grundlæggende umulighed. (s. 80). Det kan være kvinden, der bliver ved med at få lavet større og større bryster i forsøget på endelig at fremstå som en 'ægte' kvinde. Lige meget hvor meget hun forsøger, er det aldrig lige dét, der skulle til. Der skal lige en operation til, før hun er perfekt. Jf. Sundhedsstyrelsens dokumentation i nyere forskning, at der er en forhøjet selvmordsrisiko blandt plastikopererede kvinder, hvilket let kunne analyseres med udgangspunkt i kvindens umu-

lighed og en evig søgen efter at symbolisere denne umulighed. Hyldgaard skriver: "At kønnets og kvinden snarere er det, der vedholdende og ahistorisk viser hullerne og umulighederne i de historiske, variable, diskursive konstruktioner af betydninger af køn" (s. 82).

Det er netop en sådan henvisningen til hullerne og identitetens umulighed der, ifølge Hyldgaard, kendetegner den Slovenske filosof og psykoanalytiker Slavoj Zizek.

VIDEN, SANDHED OG KÆRLIGHED

Zizek karakteriseres i kap. 4 og 5 som hysterisk i psykoanalytisk forstand, det vil sige som en, der aldrig er helt sikker på det, der vides. Derfor bliver Zizek ved med at spørge til alt der virker oplagt og naturgiven for de fleste. Han spørger derfor i lighed med psykoanalysens centrale spørgsmål: Hvad er en kvinde? Her kan jeg anbefale Slavoj Zizeks bog *Det skrøbelige absolutte* fra 2001.

Subjektets splittelse får nye klæder i Hyldgaards artikel om Alain Badiou. Her adskilles viden og sandhed. Sandheden indtager subjektets plads og bliver det, der griber forstyrrende ind i vores viden om verden. Det vil sige, at sandheden viser sig som fejl og mangler i vores viden. Dermed er sandheden mere og andet end de sprogspil, som vi indgår i. Subjektet bliver det ubestemmelige sted, der ikke kan italesættes, og som griber forstyrrende ind og blottes sproget og vores videns ufuldkommenhed. På samme måde kommer kærligheden bag på os.

I kap. 7 beskæftiger Hyldgaard sig med kærligheden. Vi bilder os en helt masse ind om hvad kærligheden er, ligesom vi bilder os en hel masse ind om, hvem vi selv er. I sidste ende er "Kærligheden et uopnåeligt ideal, relationens fundamentale fiasko," (s. 152). Det er netop, fordi kærligheden er uopnåelig, og relationen mellem mennesker er umulig, at der er drift, og at vi bliver ved og ved med at elske.

På den ene side medfører subjektets splittelse en konstant oplevelse af at mangle noget. På den anden side er det netop splittelsen og det evige forsøg på at overkomme den, der bliver subjektets drivkraft. Det fascinerende ved psykoanalysen er, at man konstant vrides inde fra og ud og hele vejen rundt. Bedst som man tror, man beskæftiger sig med sig selv, beskæftiger man sig med verden. Derfor kan Hyldgaard analysere multikulturalismen med udgangspunkt i Lacans forståelse af subjektet og kønnets.

MULTIKULTURALISME

Hyldgaard beskriver multikulturalismen som tendentielt chauvinistisk i kraft af, at den 'Anden' udelukkende anskues som en repræsentant for en kultur. Det er en ideologi, der foregøgler at konflikten skal placeres mellem dem og os. Det flytter konflikten fra, hvor den hører hjemme i subjektet og politikken (s. 11). Konflikten er endegyldig. Hyldgaard insisterer igen og igen på, at såvel subjektet som det sociale er en konflikt hvor der ikke gives nogen "Endlösung" (s. 14)

Som allerede nævnt er splitelse grundlaget for subjektet, kønnet og det sociale. Enhver form for livsstilsvalg og opfindelse af nye identiteter er kun et forsøg på at skjule denne kendsgerning.

Vi skal tage universalismen på ordet imod kulturrelativismens ofte slet skjulte chauvinisme af nationalistisk, racistisk og sexistisk art. Forsvaret for universalismen er et forsvar mod, at den sociale antagonisme tildækkes. Det er et forsvar mod historicismens tildækning af det universelle subjekt og dets reduktion af subjektet til den store Anden, der går under navnet historiske, variable, diskursive konstruktioner (s. 117). Subjektet er universelt, i det, det er givet ved en ahistorisk mangel på indhold. At se sig selv som repræsentant for køn, kultur, race eller religion forskyder konflikterne til andre steder, end hvor de rettelig hører hjemme. De hører på samme måde som kønnet hjemme i en uløselig konflikt. En konflikt man ved første gennemsyn synes at genfinde i Kirsten Hyldgaards bog, der i kraft af artiklernes forskellighed ved første øjekast kan virke ligeså utidig som Lacans subjekt.

FORBILLEDLIGT KLART

Bogens form kan ved første øjekast virke forvirrende, da artiklerne (der er udgivet over en tiårs periode) naturligvis er forskellige i form og indhold. Alligevel er Kirsten Hyldgaards artikelsamling et godt bidrag til et område, der er skrevet alt for lidt om på dansk. Om det skyldes Lacans vanskelighed, eller at det filosofiske miljø i

Danmark er præget af en hvis anglofili, er uvist.

Dette er en mangel, man kun kan beklage, da et kendskab til Lacan hjælper til at åbne op for den franske filosofi, der i den grad er underrepræsenteret her i landet. Samtidig peges der på en nytænkning af politik og etik. Det er derfor skønt at idehistorikere og filosoffer, som Kirsten Hyldgaard, evner at formidle et område, der normalt bliver betragtet som svært tilgængeligt. Det mener jeg, at Hyldgaard gør forbilledligt klart. Hun skriver vittigt og med reference til film og populærkultur. Det skal dog siges, at selv om Hyldgaards artikelsamling på fin vis præsenterer os for Lacan, og sætter ham ind i en filosofisk kontekst, er der ikke tale om en introduktion. Det gør derfor ikke noget, at læseren allerede har et vist kendskab til de filosoffer og tankegange, der bliver præsenteret i artiklerne.

*Thomas Ter-Borch
Cand. Mag. Filosofi og Historie,
Københavns Universitet*

KVINDER STILLER SKARPT

UDSIGT

Stine Marie Eriksen, Malene Nors Tandrup og Marie Reynolds (red.): Kvinder stiller skarpt – fotografi og historie. Informations Forlag 2004, 144 sider. Pris: 178 kr.

Kvinder på Værtshus (red.): Udsigt – feministiske strategier i dansk billedkunst, Informations Forlag 2004, 262 sider. Pris: 298 kr.

Grevinde Dannerhuset kunne i efteråret 2004 fejre 25 års jubilæum. Siden den 2. november 1979, hvor Dansk Kvindesamfund i samarbejde med Rødstrømpebevægelse indtog den halvtomme ejendom for ubemidlede kvinder, har huset fungeret både som krisecenter for voldsramte kvinder og som et eksklusivt kvindeligt rum. For at markere jubileet er kvinder over hele landet blevet opfordret til at indsende fotomateriale fra perioden. De over 2000 indsendte bidrag blev kogt ned til udstillingen *Kvinder stiller skarpt*, som blev vist i Dannerhuset dette efterår.

Udgivelsen *Kvinder stiller skarpt – fotografi og historier* fungerer som katalog for udstillingen. Udover de udstillede fotografier består den lille bog af ikke mindre end 24 forskellige tekster. Teksterne såvel som fotografierne er stilistisk og indholdsmæssigt vidt forskellige. Genremæssigt bevæger fotografierne sig fra det kritisk iscenesatte til det æstetisk

drømmende. Fra det historisk dokumenterende vidnesbyrd til snapshots fra det private fotoalbum. Teksterne er lige så forskellige. Fra prosa og rap til historiske overblik og problemet med repræsentation. En smagsprøve på Queer og et brev til mor.

Det er en meget sympatisk tanke, der ligger bag tekst og billedvalget. Nemlig den, at kvindelig ikke er en reducerbar størrelse, og at diversitet er en forudsætning for at kunne have en frugtbar debat. Problemet er bare, at *Kvinder stiller skarpt – fotografi og historier* vil det hele: Det teoretiske og det personlige, det satiriske og det kunstneriske. Derfor kommer det overordnede indtryk desværre til at fremstå en anelse rodet. Teksterne slår mange interessante problematikker an, men der er ganske enkelt for lidt plads til at følge dem til dørs. Udstillingskataloget er tænkt som en bladrebog, der kan læses på kryds og tværs, men spørgsmålet er alligevel, om en eller anden form for tematisk inddeling af bogen ikke ville have ydet billed såvel som tekstmateriale større retfærdighed.

I introduktionen til *Kvinder stiller skarpt – fotografi og historier* beskriver kunsthistoriker Louise Wolthers, hvordan bogen kan betragtes som et imaginært museum over de sidste 25 års kvinde- og kønspolitiske historie.

Det er måske en lige lovlig bred formulering, men betragtes udgivelsen i forhold til sin kontekst – Dannerhusets 25 års jubilæum – er det et fint lille katalog over de skred, der er

sket i den feministiske debat i den periode, Dannerhuset har eksisteret.

EN GOD UDSIGT

Der er anderledes struktur over kunstnergruppen Kvinder På Værtshus' indspark i den feministiske debat.

Udsigt – feministiske strategier i dansk billedkunst er delt op i 4 hovedsektioner, som har fået overskrifterne Sprog, Narration, Rum og Aktion. Ved at dele stoffet op på denne måde er det muligt at omgå den sædvanlige kronologiske inddeling og i stedet fokusere på de overordnede strategier, der løber som røde tråde gennem de sidste 35 års feministiske kunstpraksis. Hvert afsnit har en teoretisk perspektiverende tekst og består derudover af en fint afstemt blanding af interviews, kunstneres egne tekster og en stor mængde billedmateriale. Derudover er den bageste del af bogen forsynet med en engelsk oversættelse af alle teksterne, hvilket enhver seriøs udgivelse om dansk kunst bør have.

For den brede offentlighed vil det måske komme som en (positiv!) overraskelse, at den danske kunstscene kan præsentere en mangfoldig, feministisk diskurs. Overraskelsesmomentet kan på det overordnede plan tilskrives den traditionelle, maskulint orienterede historisk skrivning, hvor den mandlige kunstner indtager rollen som aktiv agent i et traditions – og generationsbestemt repræsentationssystem. Derudover kan overraskelsen måske forklares i forhold til den feministiske amnesi, som ramte blandt an-

det Det Kongelige Danske Kunstakademi i 1980'erne.

1970'ernes danske kunstscene byder på et bredt udvalg af alternative feministiske praksisformer. Parallelt med udviklingen i andre lande sættes der i perioden fokus på specifikt kvindelige problemstillinger og repræsentationens kønspolitiske implikationer. Det traditionelle værkbegreb udfordres og politisk aktivisme, performances og happenings, bliver en del af den kunstneriske praksis. Kampen for ligestilling i kunstsystemet er et centralt tema for de kvindelige kunstnere i 1970'erne, hvor det står lysende klart, at fortidens med søstre er så godt som usynlige i den kanoniserede kunsthistorieskrivning.

I 1977 udgives *Billedet som kammiddel – kvindebilleder mellem 1968 og 1977*. Bogen samler, som den eneste fra perioden, op på den tidlige feministiske aktivitet på den danske kunstscene. En slags første kapitel i en fortælling, som gerne skulle blive meget længere.

Desværre går dette kapitel i 1980'erne i den postmoderne glemmebog. På akademiet er fokus rettet mod de franske filosoffer, og maleriet genindtager kunstscenen som det toneangivende medie. Feministiske tilbøjeligheder afskrives som et privat anliggende, og kønspolitiske spørgsmål betragtes som ligegyldige anakronismer.

I begyndelsen af 90'erne er der pludselig mange projekter, der direkte berører kønsproblematikken, men de indskrives ikke i en feministisk diskurs. Feminisme opfattes som en essentialistisk affære fra

1970'erne, hvilket blot tydeliggjør behovet for en opdatering på området. Det er først med det elevstyrede undervisningsprosjekt *Air Condition* (1996-98), at der igen kommer gang i den feministiske diskusjon på kunstakademiet. Undervisningen er basert på workshops med gjæstelærere, og fokus er især rettet mod den feministiske teoridannelse og kunstpraksis. Da projektperioden udløber, er ansættelsen af Ursula Reuter Christiansen som ny professor et tydeligt bevis på, at den feministiske genoprustning har båret frugt.

Kvinder På Værtshus' samarbejde er ligeledes et resultat af *Air Condition* tiden. Deres første aksjon finder sted på baren *The Moose* på Vesterbro i København. Kvinder i alle aldre indtager det hæderkronede værtshus, hvor mænd i dagens anledning er forment adgang. Referencen til 70'ernes feministiske aktivisme er et gennemgående element i Kvinder På Værtshus' kunstneriske praksis, som primært udfolder sig i det offentlige rum. De bekender sig til en feministisk tradition, som stadig er svær at få øje på i den hjemlige kunsthistorie. Derfor har de taget initiativ til udgivelsen *Udsigt – feministiske strategier i dansk billedkunst*. Målet er ikke at kaste lys over, hvorfor kvindelige kunstnere ikke er mere fremtrædende, men derimod at presentere og perspektivere deres arbejde.

Udsigt – feministiske strategier i dansk billedkunst er ikke et oversigtsværk. Som titlen antyder, er det derimod en udsigt over de sidste 30 års blom-

strende feministiske praksis. Og det er en spændende udsigt! Som læser kan det til tider virke en smule skræmmende, at så gode projekter er gået fuldstændigt ubemærkede hen. Mange feministiske kunstprojekter gør op med den klassiske forestilling om kunstværket som et fysisk, og dermed også omsætteligt, objekt. Det feministiske kunstværk eksisterer ofte 'kun' som en handling eller intervention i et afgrænset tidsrum. Derfor er det af afgørende betydning, at værkerne dokumenteres, så de kan indskrives i en sammenhæng og ikke går tabt for eftertiden.

Kvinder På Værtshus har gjort et godt benarbejde i forhold til at samle op på den historie, som er blevet groft overset. *Udsigt – feministiske strategier i dansk billedkunst* er en grundbog om den feministiske kunstscene i Danmark, og forhåpentlig kan den være med til at øge interessen for – og accepten af – de feministiske strategier. En udgivelse, som kun kan anbefales!

Marie Dufresne
 Studerende på Visuel Kultur,
 Københavns Universitet,
 BA i kunsthistorie

KJØNN, ETNISITET OG POSISJONERTE SUBJEKTIVERINGS-PROSESSER

Dorthe Staunæs: Køn, Etnisitet og Skoleliv. Samfundslitteratur, 2004, 372 s. 325 kr.

Boken er basert på forfatterens doktorgradsavhandling og hennes feltarbeid i to skoler i utkanten av København. Hovedtema er det komplekse samspillet mellom kjønn og etnisitet i skolelivet, og – ikke minst – hvordan elevene aktivt skaper og forandrer disse flytende kategoriene.

Boken er delt inn i 7 deler. I første del blir vi kjent med to dominerende og motsatte diskurser om innvandrere i Danmark, som forfatteren kaller "Den store Bekymringshistorie" og "Den store Negationshistorie". I den første er innvandrere et problem fordi de ikke passer inn i det danske, i den andre underkommuniseres betydningen av etniske forskjeller. Det påpekes at begge historier hviler på premisset om kategoriens stabilitet, og forfatterens ambisjon med boken er å utfordre dette premisset ved å 'forstyrre' synet på kategoriene som stabile. Hun vil gjennomføre dette ved å vise hvordan elevene 'gjør' kjønn og etnisitet. En slik analyse springer ut fra 'gørelsesteorier' (performativitet/performancesteorier), altså feministiske teorier som legger vekt på, at kjønn ikke er en gitt og stabil størrelse, men tvert imot noe som hele tiden blir til, et perspektiv som kanskje er mest kjent fra *Doing gender* av West og Zimmerman (1987).

To andre begrep som forfatteren gjør rede for, og bruker gjennomgående godt, er 'subjektivering' (her vises særlig til Bronwyn Davies' arbeider) og 'interseksjonalitet' (her vises også til relevant litteratur, men ikke til at begrepet er hentet inn fra jussens verden). Særlig subjektiveringsbegrepet behandles grundig, og knyttes blant annet til ulike post-sosialkonstruksjonistiske arbeider.

I kapittel 3 presenteres metodene og metodologien for leserne. Heretter begynner den egentlige presentasjon og diskusjon/analyse av det empiriske materialet, som vi hittil bare har fått en smakebit på i preludiet. Vi møter de symbolske viktige stedene, kroppene, klærne, detaljert omtalt i hvert sitt kapittel. Så får vi en diskusjon om gutters posisjonering i forhold til maskuline idealtyper, etterfulgt av en diskusjon om jenters posisjonering i forhold til feminine idealtyper. Deretter møter vi 'figuren' Bettina, som i sin streben etter å overskride etniske kategorier går for langt, og selv havner i kategorien 'luder'. (s. 249)

I den nest siste del av boken møter vi de/t professionelle. I de to kapitler som denne del består av, møter vi først de to skolers (som Staunæs kaller Åskolen og Søsksolen) respektive "tidstyv"-figurer, figurer som forstyrrer undervisningen og dermed ifølge lærerne "stjeler de andre elevs tid" (s. 290). Gjennom en diskusjon av de to skolers ulike politikk i forhold til etniske forskjeller, konkluderes det med at både lærere og elever ved Søsksolen

sitter fast i de begrensede og avgrensede kategorier eller subjektposisjoner som skolens monokulturelle modell har "tilbudt" dem (s. 344). Åskolen har derimot langt på vei lykkes i å håndtere mangfoldet gjennom sin eksplisitt multi-kulturelle modell, der lærere og elever "tilbys" et vidt spekter av flertydige posisjoner. Paradokset er, at en nedtoning av etniske forskjeller i Søsksolens modell fører til en betoning av de samme forskjeller i praksis. Det tilsvarer det, jeg selv fant i en skole i Oslo (Seeberg 2003), der slike forskjeller var tabubelagt fra skolens side, mens elevene var meget opp-tatt av de samme forskjeller.

I neste kapittel presenteres, analyseres og diskuteres den fotball-metafor som Søsksolens ledelse benytter seg av i sine forsøk på å disiplinere sine "tidstyver", før boken i siste del oppsummeres og avsluttes.

Som sosialantropolog bosatt i Norge har jeg for liten kjennskap til den genre som danske avhandlinger innenfor psykologi kan sies å utgjøre, til at jeg kan plassere verket i forhold til en slik tradisjon. Derimot har jeg nylig selv arbeidet innenfor feltet etnisitet og skoler i forbindelse med min egen doktoravhandling om håndtering av etniske forskjeller i en skole i Oslo og en i Amsterdam (Seeberg 2003), og jeg leste derfor verket med stor interesse.

Hva har Staunæs gjort, som jeg har kunnet lære noe av, og hva har jeg eventuelt gjort, som Staunæs hadde kunnet lære noe av, hvis hun hadde kjent til mitt arbeid? Disse

spørsmål har naturlig nok fulgt meg under lesningen, og vurderingen av verket blir dermed preget av denne anmelders egen posisjon. Mange andre har naturligvis også skrevet om emner som berører bokens tema. En referanse jeg savnet, var Jayne Ifekwunigwes bok om opplevelsen av å være 'blandet' – nettopp en bok som stiller spørsmålsteget ved det stabile og selvfølgelig ved de dominerende kategorier. Ellers plasserer boken seg bekvemt innenfor mye av det nyere arbeidet med interseksjonalitet og subjektivering, som det også refereres til, og forfatteren imponerer i måten hun bruker disse teorier til å diskutere et materiale som egner seg godt nettopp til denne typen teoretisk tilnærming. Boken kommer dermed til å belyse prosesser som ellers ofte tas for gitt. Vi får grundige refleksjoner om de mange valg som elever hele tiden foretar i forhold til subtiliteter i symbolikk og gruppetilhørighet. Vi får også vite mye om de strukturer (jeg kaller det strukturer, Staunæs kaller det subjektivitetsnettverk) som eksisterer innenfor skolen og som elever og profesjonelle forholder seg til og gjensker på sine egne måter. Dette er bokens styrke. Ambisjonen om å forstyrre de dominerende fortellinger må sies å være oppnådd, og dette er uten tvil en viktig og uvanlig dyktig gjennomført analyse.

Samtidig sitter jeg igjen med noen spørsmål. Min smule tvil går i to motsatte retninger. For det første: Jeg synes faktisk menneskene blir borte i

Staubæs' ellers eminente framstilling. Dette kan være en antropologisk kjepphest, men for meg er en formidlet nærhet til de mennesker man skylder sin empiri, vesentlig. Det blir med et visst ubehag man forstår at avhumaniseringen er en del av flinkheten. Ta for eksempel innledningen i kapittel 5, "Kroppene": "I de første gennemsyn af billederne ser jeg igen John, Cecilie, Esra, Anders, Ömer, Arne, Bitten, Has-san osv. Elever og lærere på hhv. Søs-kolen og Åskolen. Men ved neste gennemsyn sker der noget med min læsning af billeder, situations-skildringer og interviewudskrifter og subjekterne decenteres for mine øjne, og jeg ser nu kroppe i aktion." (s. 129).

Bokens hensikt er altså å gi meg kjennskap ikke til elever av kjøtt og blod, elever med erfaringer på godt og vondt – men til abstrakte subjektposisjoner. Denne fremmedgjøringen forsterkes ved at det lille utvalg av enkeltelever vi faktisk får vite mye om, omtales som 'figurer'. Også ved at det legges sterk vekt på det visuelle både som empiri og i metaforbruk, styrkes dette inntrykket. Paradokset er at intensjonen om å "forfølge en oppløsning af strukturbegrebet ved at se på mer individuelle processeringer i skolelivet" (s. 38) gjennom teoriene om subjektivering fører til at de lokale strukturerne blir meget godt belyst, mens individene forblir fremmede for oss. Dette er min ene innvending. Så til den andre.

"Meget er muligt, men ikke den kontekstfrie tilblivelse" (s.

350). Nettopp derfor skulle jeg gjerne ha visst mer om de videre kontekster rundt skolene. Kategoriene som benyttes i skapningen av subjektposisjoner har ikke oppstått isolert i skolene, de er del av større sammenhenger. Postulatet om de to dominerende fortellinger i Danmark, for eksempel, finner jeg overraskende enkelt. I et så avansert arbeid ville jeg ha ventet å finne referanser til disse fortellingens forfattere, i den grad tidligere forskning inngår her. Og, ikke mindre viktig: I hvilken grad refereres det til fortellingene i skolen, av hvem refereres det, og for eksempel til hvilke medieoppslag, politiske styringsdokumenter for skole og for det flerkulturelle, i hvilke situasjoner gjøres slike utenfor skolen liggende deler av dette meningsuniverset gjeldende, og hvordan? Denne innvending henger også sammen med det mer vitenskapsteoretiske: Mener Staubæs virkelig at strukturerne bare blir til mens man går, og ikke eksisterte før individenes inntrøden i skolen?

Boken er meget velskrevet, om man da ikke lar seg irritere av det litt affekterte ved den post-postmoderne dialekt, noe jeg i det store og hele ikke ser noen grunn til her, fordi de mange slike ord er godt forklart og begrunnet i teksten. Bokens sterke sider oppveier langt dens svakheter, og den anbefales derfor på det varmeste.

REFERERT ØVRIG LITTERATUR:
· Ifekwunigwe, Jayne O. (1999): *Scattered belongings: cultural*

paradoxes of "race", nation and gender. Race and ethnic studies: Routledge, London

· Seeberg, Marie Louise (2003): *Dealing with Difference: Two classrooms, two countries. A comparative study of Norwegian and Dutch processes of alterity and identity, drawn from three points of view*. Avhandling for Dr. polit.-graden, Universitetet i Bergen. NOVA-rapport 18/2003

· West, Candace, og Zimmerman, Don H. (1987). "Doing Gender." *Gender & Society* 1:125-151

Marie Louise Seeberg,
sosialantropolog, dr. polit.,
forsker ved NOVA, Oslo.

MADONNA'S DROWNED WORLDS

Madonna's Drowned Worlds – New Approaches to her Cultural Transformations, 1983-2003 redigert af Santiago Fouz-Hernández og Freya Jarman-Ivens. Ashgate, London 2004. Pris (hardback) £50.00

Er Madonnas forskjellige udtryksformer og kunstneriske forandringer blot uttrykk for kommersiell udnyttelse af, og en uforpligtende apolitisk holdning til, forskjellige subkulturer knyttet til køn, seksualitet og race? Er Madonna en nyfeministisk frontkæmper eller en populærkulturel bombe under feminismen og ønsket om en mere mangfoldig fremstilling af kvindelighed? Eller er der mere på spil, når de teoretiske briller rettes mod et populærkulturelt produkt eller

ikon som fænomenet Madonna?

Ifølge de 11 engagerede indlæg i den nyeste antologi om Madonna er der uden tvivl mere på spil. Her undersøges, hvilke overskridende og vedligeholdende køns-, seksualitets-, race-, og etnicitetsrepræsentationer, der aktiveres side og side, når Madonna sættes i scene, konsumeres, analyseres, produceres, distribueres, tyranniseres eller forgudes.

Dette og meget mere behandles både nuanceret, underholdende, kritisk og til tider teoretisk opstøttet i antologien *Madonna's Drowned Worlds – New Approaches to her Cultural Transformations, 1983-2003*.

Siden Madonna toppede hitlisterne med "Like a Virgin" i 1984/85, er der blevet udgivet mængder af journalistisk og biografisk litteratur om hendes liv og karrierer; men det var først i begyndelse af 1990'erne, at de mere akademisk orienterede udgivelser så dagens lys. I 1992/93 udkom de tre antologier: *The Madonna Connection: Representational Politics, Subcultural Identities, and Cultural Theory* (redigeret af Cathy Schwichtenberg), *Madonnarama: Essays on Sex and Popular Culture* (redigeret af Lisa Frank og Paul Smith) og *Deconstructing Madonna* (redigeret af Fran Lloyd), hvor prominente kønsforskere som f.eks. Ann E. Kaplan og bell hooks har brugt Madonna som eksemplarisk analyseobjekt til at skabe en kritisk analyse af populærkulturens fremstillinger af 'race', køn og seksualitet. Disse udgivelser afspejler

1990'ernes metodiske og teoretiske tendenser inden for academia, hvor især undersøgelser af populærkultur og subkultur var i vælten. Det analytiske fokus rettes i de tre antologier mod en række forskellige tekster såsom musikvideoer, film, koncerter, tv-optræden, interviews og sangtekster ud fra et interdisciplinært perspektiv.

Dette perspektiv bliver videreudviklet og de ovennævnte udgivelser diskuteres, kritiseres og nuanceres bl.a. i lyset af queer-perspektivet og begrebet om Hvidhed i denne nye antologi fra 2004 om Madonna og hendes kulturelle transformationer.

Omkring 200 sider ligeligt fordelt under fire forskellige tematiske dele og en overbliksskabende introduktion udgør antologiens fundament. De fem kapitler har alle fået navne efter Madonnas fem verdensturneer for – ifølge redaktørerne – at understrege det teatraliske og performative aspekt af hendes transformationer.

Introduktionen har passende fået titlen "Who's That girl?", mens undertitlen "Re-invention? Madonna's drowned worlds resurface" henviser til Madonnas nyeste turne *Re-invention Tour*, som ikke tages under behandling i denne omgang og til antologiens formål om at genlæse eller genopdage Madonnas karriere i lyset af hendes massive succes (eller comeback) med udgivelserne *Ray of Light* (1998) og *Music* (2000).

Den første tematiske del "The Girlie Show" udfolder tre forskellige analyser med fo-

kus på, hvordan kønsidentiteter sættes i spil i Madonnas kunstneriske virke. Dette fokus var også stærkt dominerende i de tidligere akademiske antologier om Madonna, men tilføjes her en ny dimension ved at forholde kønsrepræsentationerne til det musikalske element. Eksemplarisk er Stan Hawkins i sin analyse af sangen "Music", hvor han undersøger sammenhængen mellem digital redigering, musikalsk æstetik og dragperformance i relation til camp-begrebet. Han argumenterer blandt andet for, at netop det musikalske element i Madonnas arbejde kan videreudvikle camp-begrebet brug i analysen af kønsrepræsentationer i populærkultur og musikkultur.

Selvom køn og seksualitet anerkendes som sammenflettede, har redaktørerne bevidst valgt at holde disse kategorier adskilt og præsenterer derfor to emner, der direkte omhandler seksuelle identiteter i den følgende del "Post-Virgin". Her kan det varmt anbefales at læse Freya Jarman-Ivens analyse af, hvordan lesbianisme fremstilles og udfoldes gennem Madonnas karriere. Et tema der som regel fortrænges af et markant fokus på bøssekulturens divadyrkelse, når Madonna læses i et queer-perspektiv.

Tredje del "Drowned Worlds" kaster et skarpt blik på iscenesættelsen af etniciteter, som har fået en langt mere fremtrædende plads i Madonnas univers i de senere år, hvorimod seksualitetskategorien nærmest er gledet i baggrunden. Her beskæftiger de fire forfattere sig bl.a. med

hinduisme, judaisme, japansk kultur, amerikansk hvidhed og hispaniske identiteter; men indsigterne fra de tidligere dele omhandlende køn og seksualitet gennemskærer på interessant vis disse såkaldte etnicitetsanalyser. En gennemgående pointe i analyserne er at understrege det modsætningsfyldte, når etnicitet sættes i scene i Madonnas univers. Et univers hvor både stereotypisering og overskridelse hvirvles op med orkanstyrke.

Den sidste del "Blond Ambition" fokuserer hovedsageligt på, hvordan man analytisk kan

begribe Madonnas berømt-heds- og stjernestatus i et modtagerperspektiv, og hvordan de forskellige fangrupper (for)bruger og identificerer sig med Madonna. Samtidig formår de to afsluttende analyser at samle op på nogle af de komplekse indsigter, der er blevet præsenteret i de foregående tematiske dele, men kontekstualiseres afslutningsvis i forhold til den globale økonomis indflydelse på forbrug, distribution og produktion.

Her er lidt til alle Madonna-fans og meget til de akademisk skolede læsere, der interesserer

sig for, hvordan man kan tænke køn, seksualitet, race og etnicitet sammen, når man kaster det analytiske blik mod populærkulturen. Hvis man er begge dele – ja, så er det en fryd at læse antologien, der dog skæmmes af manglende illustrationer og en til tider lidt for teoretisk, opstyltet og essayistisk stil, hvor der namedropper massivt og visse pointer forplumres. Men alt i alt er antologien et besøg værd.

*Rasmus Præstmann Hansen
Ekstern lektor, Kultur- og
Sprogmodestudier, RUC*